

הרב אריה כץ

פדיון הבן ברחם כפול

שאלה

מעשה באישה שיש לה שני רחמים, והרתה וילדה כמה פעמים, ובכל הפעמים ההיריון היה באותו רחם. לאחר כמה לידות, הרתה וילדה בן מהרחם השני באופן טבעי. האם בן זה נחשב פטר רחם ויש לפדותו?

תשובה

הרחם הוא איבר חלול בעל קירות שריריים עבים, והוא מוחזק בחלל האגן על ידי רצועות. מבנה הרחם כאגס הפוך, עם בסיס רחב למעלה, ופתח צר למטה. בתחילת התפתחות העובר, אין הבדל בין עובר זכרי לעובר נקבי. בשלב מסוים בעוברים ממין נקבה, זוג צינורות המכונים 'צינורות על שם מילר', שמהם מתפתחים הרחם והחצוצרות,¹ אמורים להתלכד על מנת ליצור את הרחם כפי שאנו מכירים אותו. במקרים מסוימים התלכדות הצינורות תהיה חלקית בלבד, ואז ייווצר רחם דו-קרני. ברחם דו-קרני יש חלל משותף בין הקרניים, ובאופן פשוט הוא אמור להיחשב על פי ההלכה כרחם אחד לעניין פדיון הבן. מקרה שבו יש שני רחמים נפרדים (רחם דיילפי) הוא כבר נדיר ביותר,² והוא נושא השאלה שלפנינו.

לכאורה, אותו וילד הוא 'פטר רחם' לרחם זה, וממילא יהיה חייב בפדיון הבן. אף על פי כן, נראה לענ"ד להביא הוכחה שאף על פי שאותו וילד הוא פטר רחם, יהיה פטור מפדיון הבן, כיוון שאינו בכור.

המשנה במסכת בכורות (יט ע"א) הביאה מחלוקת תנאים במקרה שבו הוולד הראשון היה יוצא דופן (נולד בניחוח קיסרי):

יוצא דופן והבא אחריו, רבי טרפון אומר: שניהם ירעו עד שיסתאבו, ויאכלו במומן

לבעלים, רבי עקיבא אומר: שניהן אינן בכור, הראשון - מפני שאינו פטר רחם,

והשני - מפני שקדמו אחר.

הגמרא שם דנה במחלוקת בין ר' טרפון לר' עקיבא:

1. צינורות המקשרים בין השחלות (השחלה היא האיבר שבו נמצאות ביציות האישה וממנו יוצאת הביצית) לרחם, בהם עוברת הביצית לאחר יציאתה מהשחלה, ובהם אמורה ההפריה להתרחש.

2. על פי ההערכות שכיחות התופעה היא כ-1:3,000 נשים. במקרים כאלו יהיה גם צוואר רחם כפול, ובדרך כלל גם נרתיק כפול.

במאי קמיפלגיי? רבי טרפון מספקא ליה: בכור לדבר אחד, אי הוי בכור אי לא הוי בכור, ורבי עקיבא פשיטא ליה: בכור לדבר אחד לא הוי בכור. הגמרא שם ממשיכה לדון ומסיקה בסופו של דבר ש'בכור לדבר אחד' אינו חשוב בכור לעניין פדיון הבן. בכוונת 'בכור לדבר אחד' הסביר רש"י³ שיש שלושה סוגי בכור: בכור לזכרים, בכור ללידה ובכור לרחמים, ולרבי עקיבא אינו חשוב בכור להתחייב בפדיון הבן, עד שיהיה בכור לכולם, והיינו הזכר הראשון, הלידה הראשונה והיוצא ראשון מהרחם. ממילא, אם הייתה קודם נקבה, אף על פי שהוא בכור לזכרים, אינו חשוב בכור, וגם אם היה קודם 'יוצא דופן', יוצא הדופן אינו בכור לרחמים, שהרי לא יצא מהרחם, ואילו הבא אחריו, אף על פי שהוא חשוב בכור לרחמים, שכן הוא הראשון שיצא כדרכו מהרחם החוצה, אינו חשוב בכור ללידות, וממילא פטור הוא מפדיון. ההלכה היא כרבי עקיבא, וכפי שפסק ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' טו סעי' ב): יוצא דופן ושנולד אחריו דרך רחם, שניהם אינם בכור; אפילו ילדה נקבה תחלה דרך דופן, וזכר אחריו דרך רחם, כיון שקדמו אחר. וכתב הש"ך (לשו"ע שם ס"ק ו): 'שניהם אינם בכור - זה מפני שלא קדש ברחם וזה אינו בכור לכל בניה'. ואם כן, ולד שלא נולד ראשון לאותה אישה, אפילו אם הוא פטר רחם, עדיין פטור מפדיון. אלא שכל המקורות לעיל עסקו בבכור בהמה, ואילו בבכור אדם הניסוח הוא מעט אחר, דבר שייתכן שיכול לשנות את הפסיקה ההלכתית. בהמשך מסכת בכורות (מז ע"ב) יש משנה העוסקת בבכור אדם במקרה של פטר רחם שנולד לאחר ניתוח קיסרי: 'יוצא דופן והבא אחריו - שניהן אינן בכור לא לנחלה ולא לכהן'. דיניהם של בכור לנחלה שירוש פי שניים ושל בכור לעניין פדיון הבן דומים, אך נבדלים בהבדל המשמעותי הבא: בכור לנחלה הוא בכור של האב, ואילו בכור לעניין פדיון הבן הוא בכור של האם. הגמרא (שם) מסבירה מדוע שניהם אינם חשובים בכור לעניין פדיון הבן, בדומה להסבר לגבי בכור בהמה: ראשון... לחמש סלעים נמי לא - פטר רחם בעינן, שני... לחמש סלעים נמי לא - קסבר: בכור לדבר אחד - לא הוי בכור. וגם שם פירש רש"י (ד"ה בכור): בכור לדבר אחד - כגון זה שהוא בכור לרחמים ואינו בכור לוולדות דהא הוה לו ולד זכר קודם לו. והיינו שכדי להתחייב בפטר רחם, עליו להיות לא רק הראשון ברחם אלא גם הוולד הראשון של אותה אישה באופן כללי. וכך פסק ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שה סעי' כד): יוצא דופן והנולד אחריו כדרכו, שניהם פטורין. הראשון, מפני שלא יצא מהרחם; והשני, מפני שקדמו אחר. אלא שהט"ז (לשו"ע, שם ס"ק כ) כתב הסבר מעט שונה:

3. רש"י בכורות שם, ד"ה אי בכור.

אף על גב דאותו אחר לא פטר רחם, מכל מקום כיון שזה הנולד אחריו לא הוה בכור לנחלה דהא לאו ראשית אונו הוא לא הוי נמי בכור לכהן דבכור לדבר אחד דהיינו לרחם ולא לולדות לא הוה בכור.

מדברי הט"ז אפשר לכאורה להבין שמי שהוא בכור גם לנחלה וגם לרחמים נחשב לבכור לעניין פדיון הבן, ואכן כתב ר' עקיבא איגר (על השלחן ערוך' שם):

לפי זה, אם הולד בדרך דופן הוא נפל השני הוא בכור לכהן, דהא הוא גם כן בכור לנחלה, כיוון דהראשון נפל.

ואם כן, גם במקרה שלנו, אישה שילדה תמיד מרחם אחד ועכשיו ילדה מרחם אחר, אם הלידה מהרחם האחר הייתה לידה של בכור לאביו (שהוא הבכור לנחלה), כגון שהתגרשה או התאלמנה מבעלה הראשון, ונישאה לבעל אחר שלא היו לו ילדים קודם לכן, הרי אותו ולד הוא בכור לנחלה וגם בכור לרחם, וממילא ייחשב בכור לעניין חמישה סלעים. אולם מסתבר שאף הט"ז ור' עקיבא איגר לא כיוונו לכך, וכונתו של ר' עקיבא איגר הייתה לומר שמי שמצד האופן שבו הוא נולד אינו חשוב בכור לנחלה, אם גם אינו בכור לרחמים, ממילא אינו חשוב בכור כלל. ברם, אין כוונתו לומר שאם אחד כזה ייחשב בכור לאביו, ואחר כך האישה תינשא לבעל אחר, מכיוון שהוא בכור לנחלה לאביו הרי הוא נחשב גם בכור לעניין פטר רחם. והדברים מוכרחים, שכן אם נאמר כפי ההבנה הראשונה, הרי ייצא שאישה שילדה בן בכור בניתוח קיסרי, ולאחר מכן התגרשה או התאלמנה וילדה בן בכור לאביו בלידה רגילה, יהיה הבן חייב בפדיון הבן, שכן הוא גם בכור לרחמים וגם בכור לנחלה, וזאת לא שמענו. יתרה מכך, אם אכן זו הייתה כוונתו של הט"ז, ר' עקיבא איגר היה צריך לציין בפירושו שזו נפקא מינה בעניין זה, ולכן נראה ברור שכוונתו רק לומר שמי שאינו מוגדר כבכור לעניין נחלה לאביו, אם באופן כזה נולד כבכור לאמו, הוא אינו קרוי בכור אף לדבר אחד, וממילא הבן הבא אחריו ייחשב לבכור לכל דבר.

מסקנה

אישה בעלת רחם כפול, שילדה כמה ילדים מרחם אחד, ולאחר מכן ילדה בן מהרחם השני, אותו בן פטור מפדיון הבן לכולי עלמא, ואפילו הוא בכור לאביו.

